

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПАРЕМІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ, РОСІЙСЬКОМУ ТА ПОЛЬСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(45)

УДК 811.162.1'373.7

DOI: 10.24144/2663-6840/2021.1(45).312–320

Мороз Т. Теоретичні підходи до аналізу паремій в українському, російському та польському мовознавстві; кількість бібліографічних джерел – 41; мова українська.

Анотація. Пареміологія є сферою зацікавлень не лише мовознавства, а й соціології, психології, етнології, культурології та фольклористики. Зважаючи на багатофункціональність і структурно-семантичну різноманітність, паремії привертають увагу дослідників різних гуманітарних дисциплін уже не одне століття. Безсумнівно, одним із основних у лінгвістиці було і залишається питання методики дослідження прислів'їв та приказок. Із часом значний рівень розвитку методології дозволив здійснювати низку досліджень щодо феномена *паремія* та його функціонування у мовній системі. Про це свідчать наукові праці українських, польських і російських науковців минулих часів і сьогодення.

У нашій статті коротко розглянуто актуальну та дискусійну проблему термінологічного визначення поняття *паремія*. З'ясовано, що у мовознавстві і досі немає усталеного тлумачення паремій. Основну увагу акцентовано як на усталених (*комплексний лінгвістичний, структурний, опозиційний, функціонально-синтаксичний, зіставно-типологічний, ономазіологічний*), так і новітніх (*ідеографічний, лінгвокультурологічний, комплексний інтердисциплінарний, когнітивний, когнітивно-дискурсивний, структурно-семіотичний, концептуально-семіотичний, лінгвокогнітивний, комунікативно-дискурсивний, прагматичний*) підходах до вивчення прислів'їв та приказок в українському, російському та польському мовознавстві.

Нашим завданням було опрацювати лінгвістичні дослідження, присвячені вивченню паремійних одиниць та з'ясувати, за допомогою яких підходів мовознавці здійснюють їх опис.

У роботі висвітлено погляди науковців, які належать до прибічників широкого та вузького підходів, щодо належності чи неналежності прислів'їв та приказок до складу фразеологічного фонду. Схиляючись до вузького розуміння фразеології, прислів'я та приказки ми розглядаємо поза її межами, оскільки прислів'я та приказки існували ще з давніх-давен.

Проведений аналіз праць засвідчує широту методології досліджень паремійних одиниць, які є особливими одиницями мови. Тому подальше вивчення більшої кількості матеріалу дасть змогу виявити інші підходи до вивчення паремій.

Ключові слова: підхід, методологія, паремійна одиниця, прислів'я, приказка, дефініція.

Постановка проблеми. У минулому столітті «антропологічний поворот» неабияк вплинув на різні наукові галузі, зокрема і на методологічний простір лінгвістики. Це зумовило активізацію лінгвістичних досліджень і вихід наукових праць, що висвітлювали проблеми методології. Увага науковців була зосереджена як на виявленні нових підходів до вивчення феномену мови, так і на статусі мовних одиниць у лінгвістичній парадигмі. У наш час здійснюється чимало досліджень мовного матеріалу в царині фразеології та пареміології.

Аналіз досліджень. Як відомо, багатовікову культурно-мовну спадщину становить пареміологічний фонд, до складу якого зараховують паремійні одиниці (далі – ПО) – прислів'я та приказки. Паремії є об'єктом досліджень низки наукових студій (мовознавства, літературознавства, фольклористики, антропології, етнології, соціології, філософії) уже багато століть, упродовж яких було написано чимало розвідок, присвячених історії виникнення, походження та методиці їх вивчення. Польська лінгвістка Р. Вижеквич-Максимов зауважує, що саме прислів'я та приказки є тим документом традицій і духовної культури, який збагачує мовну матерію як у своїй первинній, канонічній формі, так і в модифікованій [Wyżkiewicz-Maksimow 2012, с. 9].

Вивченню феномена *паремія* та функціонуванню ПО присвятили свої праці такі українські науковці, як: О.О. Потєбня, В.М. Мокієнко, М.М. Пазяк, З.Г. Коцюба, В.Л. Пирогов, І.О. Голубовська, Л.І. Даниленко, О.В. Дуденко, Ж.В. Колоїз, О.О. Селіванова; російські (В.І. Даль, Г.Л. Пермяков, М.Ф. Алейфіренко, Н.М. Семенов, Л.Б. Савенкова, З.К. Тарланов, Т.Г. Бочина, Н.В. Царегородцева, Л.Б. Кацюба) та польські (С. Адальберг, Ю. Кшижановський, Є. Бартмінський, Г. Шпіля, Т. Шутковський, Д. Сьверчинська, П. Новак, Р. Вижеквич-Максимов, Г. Курковська, С. Скорупка та ін.

Виникнення паремій є універсальним явищем, яке характерне для всіх мов світу, і польської зокрема. Вони відображають народну специфіку, що пов'язана з історією, звичаями, особливостями культури тієї чи тієї нації. Паремії мають багатовікову історію, яка починається ще з давньоегипетських часів. У Стародавній Греції їх позначали терміном *paroimia* (притча), а у Стародавньому Римі – *proverbium* (прислів'я) або *adagium* (прислів'я). Звідси вони поширилися й до інших сучасних мов під назвами *proverb* (англійською), *proverbio* (італійською), *proverbe* (французькою), *przysłowie* (польською), *нословіца* (російською) та ін. [НКР 1969, с. VII].

Філологічною наукою, що займається вивченням ПО, є пареміологія. За словами В.М. Мокієнко,

матеріальну основу пареміології заклали такі вчені, як Я.А. Коменський, Е. Роттердамський, В.С. Караджич, В.І. Даль, М.Т. Симонов (М. Номис), І.І. Носович та ін. [Мокиєнко 2010, с. 6]. У широкому розумінні пареміологія є частиною фразеології, яка у науковій літературі трактується у двох значеннях – «засіб словесних зв'язків» та «наука про ці зв'язки» [Kurkowska, Skorupka 2001, с. 151]. Інакше кажучи, ця галузь займається аналізом та описом наявних у мові сталих словосполучень [ЕЈР 1991, с. 88]. Зауважимо, що фразеологія відрізняється від пареміології насамперед методологією досліджень. Для фразеології прислів'я є сполученнями слів і структурними одиницями речення, натомість для пареміології – мінімальними текстами народної літератури [ЕЈО 1993, с. 183]. У Польщі пареміологія як нова галузь розвинулася у 30–х роках ХІХ ст. Започаткував її у Варшаві К.-В. Вуйчицький, автор низки праць («*Przysłowia narodowe z wyjaśnieniem źródeł, początku oraz sposobu ich użycia*», «*Przysłowia polskie czyli nauka starych a rozumnych naszych ludzi*» та ін.), присвячених аналізу прислів'їв [Świerczyńska 2001, с. 13].

Поняття *паремія* є досить різнобачним і багатозначним. Серед пареміологів і досі немає загальноприйнятої дефініції. Іще за часів Аристотеля було актуальним визначення цього поняття. Зокрема, сам Аристотель вказував на важливість ПО та спробував їх потрактувати [Аристотель 2015, с. 288]. Відтоді науковці здійснюють спроби визначення терміна *паремія*, які тривають і до сьогодні. Тому ця мовознавча проблема й надалі залишається відкритою. Поняття *паремія* розглядали як спеціальний церковний термін [Кацюба 2013, с. 66]. Згодом дефініції дещо видозмінилися. Так, скажімо, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» та у «Малій філологічній енциклопедії» *паремія* – «уришок із книги Старого Заповіту, що містить пророцтво або повчання і читається в православної церкві під час відправи»; «народний вислів, виражений реченням, а також короткими ланцюжками речень, які передають елементарну сценку або найпростіший діалог» [ВТССУМ 2005, с. 887; МФЕ 2007, с. 291]. Зауважимо, що в енциклопедії «Українська мова» ми не виявили терміна *паремія*, однак у словниковій статті «пареміологія» подано інформацію про одиниці, що входять до складу паремій, зокрема «прислів'я і приказки (вони становлять основну масу – до трьох чвертей – усього паремійного фонду), примовки, загадки, прикмети, «ділові» вислови, повір'я, «віщі» сни, ворожби, задачі, головоломки, скоромовки, пустомовки, замовляння, небилиці, нісенітниця, одномоментні анекдоти, казкові формули тощо» [ЕУМ 2007, с. 480]. В «Універсальному словнику польської мови» за редакцією С. Дубіша *паремія* (лат. *paroemia*) – прислів'я, сентенція, максима [USJP 2003]. У «Словнику польської мови» С. Лінде та 11-томному «Словнику польської мови» В. Дорошевського визначення терміна *paremia* чи *paroemia* не зафіксовано. Російський філолог І.О. Подюков під *паремією* розуміє «думку, твердження, перевірене часом і людським досвідом» [Подюков 1999, с. 77–78]. М.Ф. Алефі-

ренко та Н.М. Семененко пропонують таку дефініцію *паремій* – «афоризми народного походження, що характеризуються лаконічністю форми, відтворюваністю значення та повчальним смислом» [Алефіренко, Семененко 2009, с. 242]. О.О. Селіванова зазначає, що поняття *паремія* переважно вживається «на позначення стійких відтворюваних одиниць реченнєвої структури, зокрема прислів'їв» [Селіванова 2006, с. 242]. Л.Б. Кацюба визначає *паремію* як «коротке, образне та стійке висловлювання (часто вживане у переносному значенні), синтаксично побудоване як просте чи складне речення, що відображає певну ситуацію та містить істину, настанову, правила, принципи поведінки, моральні закони, сформульовані на основі життєвого досвіду» [Кацюба 2013, с. 67]. В.В. Калько пропонує розуміти *паремію* як «етнокультурно марковане, прецедентне висловлення, відтворюване, стабільне за формою, що має глибинну змістову природу і функціонує як компонент тексту» [Калько 2017, с. 4]. О.В. Дуденко вважає, що паремії це «лаконічні повчальні народні висловлення, оформлені за зразком синтаксично замкнених, семантично цілісних і відтворюваних речень поетичного характеру, що в узагальнено-образній формі виражають певні життєві закономірності, правила або істини» [Дуденко 2002, с. 5]. О.О. Савченко термін *паремія* розглядає як «народні вислови повчального змісту, побудовані як синтаксично завершені і змістовно цілісні, відтворювані речення, що у стислій формі, в прямому або переносному значенні виражають певні життєві правила або істини» [Савченко 2020, с. 2]. Ми, слідом за українською лінгвісткою Л.І. Даниленко, *паремії* розуміємо як короткі, широко відомі вислови реченнєвої структури, які в афористичній усталеній формі з покоління в покоління передають народну мудрість [Даниленко 2019, с. 18–19].

Мета статті – представити наявні підходи до аналізу паремій в українському, російському та польському мовознавстві. Поставлена мета зумовлює виконання таких **завдань**: опрацювати лінгвістичні дослідження, присвячені вивченню ПО; з'ясувати, які підходи до вивчення прислів'їв та приказок застосовують у своїх працях мовознавці. Основний **метод** дослідження – описовий.

Виклад основного матеріалу. Одним із дискусійних серед науковців є питання належності чи неналежності паремій до складу фразеологічного фонду. У лінгвістичній царині наявні вузький та широкий підходи щодо розуміння об'єкта фразеології. Поштовхом до такого поділу була праця С.І. Ожегова, який уперше узагальнив два погляди на обсяг фразеології (в її широкому та вузькому аспектах) [Ожегов 1957, с. 34–35]. Прибічники вузького розуміння фразеології, зокрема В.М. Мокієнко, Н.М. Амосова, М.Ф. Алефіренко, О.М. Бабкін, С.І. Ожегов, Л.Г. Авксент'єв, О.І. Смирницький, Н.М. Неровня, В.М. Білоноженко, С. Бомба, А. Новаковська, П. Мюлднер-Нецковський, вважають, що ПО як мовні феномени варто аналізувати за межами фразеології, оскільки вони за структурою близькі до речень та характеризуються низкою структурних,

семантичних і функціональних особливостей, зокрема виконують функції номінації в мові та комунікації в мовленні (емоційна та стилістична забарвленість). М.Ф. Алефіренко зауважує, що прислів'я та приказки разом із афоризмами нефольклорного походження не належать до складу фразеології, оскільки вони різняться від фразеологізмів насамперед інтонаційно-сисловою завершеністю та синтаксичною членованістю, маючи структуру завершеного речення. Вагомою відмінністю є те, що в основі прислів'їв лежать судження, натомість в основі фразеологізмів – поняття. Також дослідник зауважує, що паремії утворюють тематичні групи та можуть вступати у синонімічні й антонімічні зв'язки. Тому, зважаючи на такі відмінності, пареміологію варто виокремити у самостійну галузь науки [Алефіренко 2009, с. 240–243]. Н.М. Амосова також вважає неаргументованою належність паремій до складу фразеології. На її думку, така позиція науковців базується лише на підкресленні спільних, а не наявних відмінних рис між прислів'ями та фразеологізмами. Дослідниця відзначає, що прислів'я та приказки ні за змістом, ні за функціями не відповідають фразеологічним одиницям (далі – ФО), оскільки вони є автономними як за структурою, так і за змістом [Амосова 1963, с. 143–144]. В.М. Мокиєнко наголошує на тому, що прислів'я – це стійкі терміни, які варто виокремити із фразеології, але не можна заперечувати той факт, що вони є її джерелами [Мокиєнко 1986, с. 5]. Польський мовознавець П. Мюлднер-Нецковський зауважує, що прислів'я є «осібними, завершеними текстами», які не належать до фразеології [WSFJP 2004, с. 20].

Серед науковців, які були прибічниками широкого підходу до розуміння фразеології, варто назвати Л.А. Булаховського, В.В. Виноградова, М.М. Шанського, Л.Г. Скрипник, Н.Д. Бабич, О.О. Селіванову, С. Скорупку, Т. Шутковського та ін. Своєю позицією вони аргументують тим, що пареміям притаманні такі ж релевантні ознаки (стійкість, відтворюваність, експресивність, дидактичність тощо), що й фразеологізмам. У дослідженнях В.В. Виноградова йдеться про те, що крилаті вислови є досить складною та різномірною фразеологічною категорією. До ФО, окрім народних прислів'їв та приказок, автор зараховує також фразові штампи, кліше, літературні цитати [Виноградов 1977, с. 133]. Погляди В.В. Виноградова поділяв і М.М. Шанський, який також розглядав паремії на фразеологічному рівні [Шанський 1996, с. 6]. Необгрунтованим винесення паремій за межі фразеології вважає й українська лінгвістка О.О. Селіванова. Дослідниця вказує на спільні ознаки паремій та фразеологізмів, які їх об'єднують. На її думку, аналіз ПО, саме у межах фразеології, істотно розширює її зв'язок із багатьма іншими мовознавчими дисциплінами [Селіванова 2006, с. 645]. Польський мовознавець Т. Шутковський пареміологію зараховує до одного із трьох розділів фразеології (поряд з ідіоматикою та фразематикою). Науковець акцентує увагу на тому, що усі ФО (ідіоми, фраземи, паремії) мають семантико-структурно-функціональні ознаки та вважає, що

пареміологія та фразеологія пов'язані між собою не лише об'єктом дослідження, а й схожими методами аналізу [Szutkowski 2012, с. 118]. Російський пареміолог Г.Л. Пермяков у своїх дослідженнях зазначає, що прислів'я та приказки як непрості утворення є подібними до фразеологізмів, однак водночас мають складну мовну природу, яка свідчить про те, що їх потрібно розглядати у трьох аспектах: як мовні явища, явища думок і явища фольклору [Пермяков 1970, с. 8].

Названі вище підходи є певним стимулом для подальших роздумів і пареміологічних досліджень. З огляду на проаналізовані теоретичні праці та погляди науковців щодо мовного статусу паремій, у нашому науковому дослідженні ми дотримуємося позиції прибічників вузького підходу, зокрема вважаємо за доцільне розглядати паремії поза межами фразеології, оскільки прислів'я та приказки існують ще з давніх-давен, коли про фразеологізми не йшлося взагалі. Зокрема Ю. Кшижановський зазначає, що прислів'я є «давні як світ» [НКР 1969, с. XVIII].

Дослідження семантичних, структурно-семіотичних, універсальних, національно-специфічних особливостей ПО, їх номінативної та комунікативної природи, науковці здійснюють за допомогою різних підходів, зокрема *комплексного лінгвістичного* (О.О. Дуденко, І.С. Гулідова), *ідеографічного* (Н.В. Царгородцева), *функціонально-синтаксичного* (О.І. Наконечна), *комплексного інтердисциплінарного, опозиційного* (З.Г. Коцюба), *ономасіологічного* (Р. Вишкевич-Максимов), *структурно-семіотичного* (Г.Л. Пермяков), *лінгвокогнітивного, комунікативно-дискурсивного* (Л.І. Даниленко), *лінгвокультурологічного, концептуально-семіотичного і зставно-типологічного* (В.Л. Пирогов, І.О. Голубовська, Я.О. Сулейманова) підходів. Російська дослідниця Л.Б. Савенкова зазначає, що у XIX ст. дослідження прислів'їв та приказок учені проводили за допомогою *фольклорного, літературознавчого, власне лінгвістичного (передовсім синтаксичного)* підходів [Савенкова 2002].

Фундаментальні дослідження прислів'їв та приказок були здійснені зачинателем структурної пареміології Г.Л. Пермяковим. Науковець запропонував власну пареміологічну теорію та розробив відповідно до логічно-тематичного критерію класифікацію прислів'їв та приказок з огляду на їх специфіку (багатоплановість, сталість, логічність, стислість) [Пермяков 1988]. Його дослідження базуються на основі *структурно-семіотичного підходу*, за допомогою якого можна було виявити семантичне ядро паремій (логічну складову). Г.Л. Пермяков, розуміючи мовну природу прислів'їв та приказок як знаків ситуації, своїм індивідуальним підходом показав, що основоположним елементом значення будь-якого вислову є інваріантна пара, основу якої становлять два протилежні поняття. Вона може бути представлена у кількох варіантах: інваріантно-тематичних парах, формотворчих групах і формотворчих класах. Науковець акцентує увагу на тому, що немає сенсу визначати тему паремій за змістом.

Саме інваріантну пару семантичних протиставлень, яка є сталою та становить ядро будь-якого прислів'я, слід вважати основною темою тієї чи тієї ПО [Пермяков 1988, с. 22; с. 104]. Як приклад автор наводить низку паремій, зокрема *Гора породила мишу*, у якій протиставлення *гора* та *миша* означає не що інше, як протиставлення *великого* та *малого* (поняття «*гора*» – “дещо більше”, “великі зусилля, витрати; поняття «*миша*» – “дещо маленьке”, “незначний результат зусиль”). Такий універсальний підхід, на думку вченого, уможливило детальний аналіз глибокої структури паремій та сприяє виявленню рівня їх структурно-мовної складності та здатності до зовнішніх і внутрішніх трансформацій [Пермяков 1988, с. 103–104]. Ідеї Г.Л. Пермякова лягли в основу досліджень Л.А. Джелалової та В.Л. Пирогова. Л.А. Джелалова, взявши за основу структурно-семіотичний підхід Г.Л. Пермякова та семантико-концептуальний підхід (концептуальні особливості паремій) Ю.М. Караулова, розробила метод *структурно-семантичного моделювання* та вперше за його допомогою описала семантичне ядро російських ПО тематичної групи «Людина» [Джелалова 2013, с. 8]. Сукупність *лінгвокультурологічного, концептуально-семіотичного та зіставно-типологічного* підходів застосована у праці В.Л. Пирогова. Така методика дозволила автору якнайповніше проаналізувати структуру та семантику прислів'їв та приказок японської, англійської, української та російської мов; виявити та описати розбіжності між пареміями, а також провести паралелі знакової організації, лексичного складу та інваріантності паремійних одиниць. Важливим, на думку автора, є застосування польових прийомів для виявлення подібностей та відмінностей між ПО чотирьох мов у їх концептосферах [Пирогов 2003, с. 7–13]. Моделі семантики прислів'їв та приказок за допомогою *структурного* підходу описує А.С. Малкова. Вона акцентує увагу на трьох основних ланках – опозиції (пара протилежних понять), отождненні (семантичний маркер зв'язку між опозиціями) та конфігурації (систематичне поєднання як позитивних, так і негативних оцінок, що входять у ланку опозицій), які становлять семантичну основу моделей паремій [Малкова 2012, с. 409]. У межах *комплексного лінгвістичного підходу* В.М. Мокієнко виокремлює такі основні типи міжмовних паремійних зв'язків, як: 1) схожість мотиву при істотному розходженні образності та структури; 2) тотожність образу при тотожності структури; 3) тотожність образу при модифікації структури в межах сталої загальномовної схеми-моделі [Мокиєнко 1982, с. 366]. Ґрунтовний аналіз семантики і прагматики російських паремій у когнітивному та прагматичному аспектах здійснила Н.М. Семененко. На її думку, такий підхід дозволяє виявити синкретичні властивості російських паремій (тексти, знаки непрямої номінації, прецедентні одиниці етнолінгвокультури) та їх цілісну семантичну структуру (прагматичний фактор) [Семененко 2011, с. 3–7].

Дослідження етнокультурної семантики паремій на позначення елементів рельєфу здійснила

О.О. Савченко за допомогою *інтегрованого* підходу, який поєднував у собі *лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний і когнітивно-дискурсивний* підходи. Таке поєднання дозволило авторці провести аналіз паремійної вербалізації концептів на позначення елементів рельєфу в колективній свідомості українського та польського народу [Савченко 2020, с. 3].

Прислів'я та приказки з анімалістичним компонентом є предметом вивчення А.І. Скробот. Лінгвістка застосовує *лінгвокультурологічний* підхід, за допомогою якого охарактеризувала мовну природу паремій, зокрема особливості їх семантичної структури, специфіки функціонування. Також дослідниця розробила власну методу дослідження семантики ПО з анімалізмом [Скробот 2014, с. 173–175].

Паремії беруть участь у творенні мовних картин світу, ціннісної зокрема. Саме у прислів'ях та приказках міститься комплекс цінностей, які притаманні тій чи тій нації. На думку Я.О. Сулейманової, ціннісна картина світу «репрезентується у пареміях за допомогою образів, що становлять основу культурної конотації». У своїх працях лінгвістка розглядає особливості аксіологічної семантики англійських, німецьких, російських та українських паремій з компонентами на позначення природних стихій (*вогонь, вода, повітря та земля* – 391 одиниця). Підґрунтям у її дослідженні є *лінгвокультурний* підхід, який поєднує у собі доробки вітчизняних та зарубіжних науковців у галузях мовознавства, пареміології, прагматики, фразеології, семантики, лінгвокультурології тощо. Дослідниця розробила класифікацію цінностей у слов'янській і германській картинах світу за функціональним принципом та відповідністю потребам людини у соціальному житті, а також аргументувала теоретичні міркування щодо кореляції між поняттями цінності, оцінки, цінності, експресивності та емоційності, які є предметом обговорення серед дослідників [Сулейманова 2018, с. 2–3; 18–19; 91; 186–187].

У сучасній лінгвістиці досить актуальною є проблематика дослідження універсального та національного в паремійних фондах мов. У цьому напрямі працюють українські мовознавці І.О. Голубовська та З.Г. Коцюба. Зокрема, І.О. Голубовська застосовує новітні підходи до вивчення мовознавчих феноменів. У своїх дослідженнях авторка використовує *лінгвокультурологічний* підхід з метою виявлення універсальних та національно-специфічних особливостей ПО [Голубовська 2004, с. 6]. Дослідниця, зважаючи на знаковий характер ПО, запропонувала авторську міжмовну класифікацію паремій, щоби показати у їх складі як національний компонент, так і взаємодію змістового, формально-образного та експресивно-стилістичного аспектів: 1) паремії, що перебувають у відношеннях повної змістової, образної та експресивно-стилістичної еквівалентності; 2) паремії, які перебувають у відношеннях повної змістової, але часткової образної та експресивно-стилістичної еквівалентності; 3) паремії, які перебувають у відношеннях часткової змістової та специфічної образно-стилістичної еквівалентності; 4) безеквівалентні ПО, які вира-

жають переважно національні морально-ціннісні пріоритети, що не мають логіко-образних відповідників у інших мовах (серед них виокремлено паремії, які позбавлені образної форми та ті, які її мають). Систематизуючи паремії досліджуваних мов, І. О. Голубовська послуговувалася поняттями інваріанта змісту та образної форми його втілення. Це дало змогу представити характерні ознаки відмінних асоціативних механізмів колективних свідомостей того чи того народу [Голубовська 2004, с. 210–228]. Вивченням психокультурних універсальностей на основі синхронно-діахронного зіставлення паремійних текстів української, польської, російської англійської, французької та інших мов займається З.Г. Коцюба. Авторка виокремлює прислів'я та приказки серед інших ФО, аргументуючи позицію тим, що аналіз паремій має здійснюватися на рівні суджень, а не образів чи мотивів. Тому, вона виводить своє дослідження за межі власне пареміології й застосовує *комплексний інтердисциплінарний* підхід до розгляду мовних явищ [Коцюба 2010, с. 9–10]. На думку З.Г. Коцюби, «такий підхід до дослідження базується на розумінні паремій як знаків, що є носіями кількох блоків інформації, які охоплюють об'єктивний (денотацію) і суб'єктивний (оцінку, мотивацію, стилістичну маркованість) компоненти сигніфікату». Також дослідниця засвідчує продуктивність *опозиційного* підходу до аналізу прислів'їв та приказок, оскільки саме опозиційність належить до універсальних ознак паремій. Це підхід, за словами З.Г. Коцюби, є «одним з найадекватніших способів пошуку універсального в різномовному проverbs'ькому просторі» [Коцюба 2010, с. 9, 115, 411].

Українська дослідниця О.В. Дуденко розглядає номінативну, знаково-символічну та комунікативну природу українських паремій. Вона стверджує, що паремії варто вивчати «не лише як одиниці мови, а насамперед як комунікативні одиниці народного дискурсивного мовлення». Авторка у своєму дослідженні використовує *комплексний лінгвістичний* підхід до вивчення природи паремій у семантичному, структурному та функціональному аспектах [Дуденко 2002, с. 2–3; с. 9].

Не менш важливим у лінгвістичній науці є культурно-історичний аспект дослідження паремій в діахронії та синхронії. Безсумнівно, необхідно

відзначити науковий доробок української дослідниці чеської пареміології Л.І. Даниленко, яка вперше у лінгвоєтимології здійснила аналіз чеської пареміології в межах сучасних парадигм мовознавства. У монографії авторка спирається на нові підходи до вивчення чеських паремій – *лінгвокогнітивний* та *комунікативно-дискурсивний*, що дало змогу здійснити історико-етимологічну реконструкцію семантики паремій та подати максимально повний опис прислів'їв та приказок, який би містив «генетичні та когнітивно-комунікативні особливості їхнього існування у системі мови» [Даниленко 2019, с. 10–15].

Польський мовознавець Т. Шутковський у своїх дослідженнях російських і польських ПО застосовує *семантичний* та *структурний* підходи [Szutkowski 2015]. Р. Вишкевич-Максимов вивчення паремій здійснює у широкому культурному контексті за допомогою *лінгвокультурного* підходу, який сприяє розкриттю мовних картин світу [Wyżkiewicz-Maksimow 2012].

Висновки. Отже, паремії – це частина народної культури та особливі одиниці мови. Вони є об'єктом досліджень науковців уже не одне століття. Аналітичний огляд наукових праць показав, що українські, польські та російські мовознавці застосовують як усталені, так і новітні підходи до вивчення ПО, зокрема *комплексний лінгвістичний, структурний, лінгвокультурологічний, опозиційний, ідеографічний, функціонально-синтаксичний, комплексний інтердисциплінарний, когнітивний, когнітивно-дискурсивний, структурно-семіотичний, концептуально-семіотичний, лінгвокогнітивний, комунікативно-дискурсивний, зіставно-типологічний, ономазіологічний, прагматичний* підходи. Така багатоаспектність засвідчує широту методології досліджень прислів'їв та приказок.

Проведений аналіз також свідчить про те, що застосування кожного із підходів зумовлене завданнями, які дослідник має виконати відповідно до поставленої мети.

Безперечно, ми проаналізували лише незначну частину праць, що репрезентують методологію досліджень ПО. Підходів до вивчення прислів'їв та приказок є набагато більше. Тому аналіз більшої кількості праць – підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Література

1. Алефиренко Н.Ф., Семенов Н.Н. Фразеология и паремология. Москва: Флинта, 2009. 344 с.
2. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1963. 208 с.
3. Аристотель. Поэтика. Риторика. Санкт-Петербург: Азбука, Азбука-Аттикус, 2015. 320 с.
4. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва: Наука, 1977. 312 с.
5. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія, 2-е вид., випр. і доп. Київ: Логос, 2004. 284 с.
6. Даниленко Л.І. Чеська пареміологія в генетичному, лінгвокогнітивному і дискурсивному висвітленні: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 440 с.
7. Джелалова Л.А. Структура и семантика паремий тематической группы «Человек»: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Ульяновский государственный университет. Ульяновск, 2013. 315 с.
8. Дуденко О.В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2002. 20 с.

9. Калько В.В. Проблема дефініції паремії в сучасній лінгвістиці. *Мовознавчий вісник*. 2018. Вип. 24–25. С. 77–86.
10. Кацюба Л.Б. Определение паремии (лингвистический аспект дефиниции). *Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика»*. 2013. № 1. Т. 10. С. 65–67.
11. Коцюба З.Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbsьбальному просторі (від універсального до національного): монографія. Львів: ДП “Видавничий дім «Укрпол», 2010. 472 с.
12. Малкова А.С. О структуре тезауруса пословиц. «Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии»: *Труды Международной конференции «Диалог 2012»*. Бекасово, 2012. С. 404–418.
13. Мокиенко В.М. К разграничению генетических и типологических связей славянской поговорки. *Современные славянские культуры: развитие, взаимодействие, международный контекст*. Материалы Междунар. конференции ЮНЕСКО, 28 мая – 1 июня 1979. Киев, 1982. С. 364–369.
14. Мокиенко В.М. Современная паремиология (лингвистические аспекты). *Мир русского слова*. 2010. № 3. С. 6–20.
15. Ожегов С.И. О структуре фразеологии (в связи с проектом фразеологического словаря русского языка). *Лексикографический сборник*. Москва: Изд-во иностр. и нац. словарей, 1957. Вып. II. С. 31–53.
16. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии. Москва: Наука, 1988. 236 с.
17. Пермяков Г.Л. От поговорки до сказки (заметки по общей теории клише). Москва: Наука, 1970. 241 с.
18. Пирогов В.Л. Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: типологічний та лінгвокультурологічний аспекти: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Київський нац. лінгвістичний ун-т. Київ, 2003. 230 с.
19. Подюков И.А. Семиотический аспект текста паремии, [в:] *Лингвистические и эстетические аспекты анализа текста*. Москва, 1999. С. 77–78.
20. Савенкова Л. Русская паремиология: семантический и лингво-культурологический аспекты. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского университета, 2002. 239 с.
21. Савченко О.О. Етнокультурний компонент у семантиці назв елементів рельєфу (на матеріалі паремій української та англійської мов): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2020. 200 с.
22. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
23. Семененко Н.Н. Когнитивно-прагматическая парадигма паремической семантики (на материале русского языка): автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра фил. наук: 10.02.01. Белгород, 2011. 46 с.
24. Скробот А.І. Лінгвокультурологічні особливості іспанських паремій з анімалістичним компонентом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 10 (1). С. 173–175.
25. Сулейманова Я.О. Аксиологічна семантика паремій з компонентами на позначення природних стихій: *вода, вогонь, повітря і земля* (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Чорноморський нац. ун-т імені П. Могили. Миколаїв, 2018. 288 с.
26. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Санкт-Петербург, 1996. 192 с.
27. Kurkowska H., Skorupka S. *Stylistyka polska. Zarys*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. 403 s.
28. Mieder W. General thoughts on the nature of the proverb. *Revista de Etnographie si Folklore*. 1991. Vol. 36. P. 151–164.
29. Szutkowski T. Współczesna paremiografia rosyjska i polska. Stan. Problemy. Perspektywy: autoref. w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Szczecin, 2015. 23 s.
30. Szutkowski T. Современная паремиология и её соотношение с другими научными дисциплинами. *Annales Neophilologiarum*. 2012. Nr 6. S. 117–123.
31. Świerczyńska D. *Przysłowia są na wszystko*. Warszawa : Wydawnictwo Szkolne PWN, 2001. 548 s.
32. Taylor A. *The proverb*. Cambridge: Harvard University Press, 1931.
33. Wyżkiewicz-Maksimow R. *Językowy obraz człowieka – charakter i osobowość w paremiologii polskiej, serbskiej i chorwackiej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2012. 333 s.

Джерела

34. ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII. 1728 с.
35. ЕУМ – Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. 3-є вид. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2007. 856 с.
36. МФЕ – Мала філологічна енциклопедія / уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2007. 478 с.
37. EJO – Encyklopedia językoznawstwa ogólnego / pod red. K. Polańskiego. Wrocław : Ossolineum, 1999. 739 s.
38. EJP – Encyklopedia języka polskiego / pod red. S. Urbańczyka. Wrocław : Ossolineum, 1991. 486 s.

39. NKP – Krzyżanowski J. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. Warszawa : PIW, 1969. T. I. 882 s.
40. USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S. Dubisza. Warszawa, 2003. T. 1–4. [Wersja elektroniczna dostępna na CD-ROM (wersja 1.0, 2004)].
41. WSFJP – Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego: wyrażenia, zwroty, frazy. Warszawa: Świat Książki, 2004. 1088 s.

References

1. Alefirenko N.F., Semenenko N.N. (2009) Frazeologiya i paremiologiya [Phraseology and paremiology]. Moskva: Flinta. 344 s. [in Russian].
2. Amosova N.N. (1963) Osnovy angliyskoy frazeologii [Fundamentals of English phraseology]. Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta. 208 s. [in Russian].
3. Aristotel (2015) Poetika. Ritorika [Poetics. Rhetoric]. Sankt-Peterburg: Azbuka, Azbuka-Attikus. 320 s. [in Russian].
4. Danylenko L.I. (2019) Cheska paremiolohiia v henetychnomu, linhvokohnityvnomu i diskursyvnomu vysvitleni [Czech paremiology in genetic, linguocognitive and discursive light]: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. 440 s. [in Ukrainian].
5. Dudenko O.V. (2002) Nominatyvna ta komunikatyvna pryroda ukrainskykh paremii [Nominative and communicative nature of Ukrainian paremias]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
6. Dzhelalova L.A. (2013) Struktura i semantika paremii tematicheskoi grupy «Chelovek» [The structure and semantics of the paremias of the thematic group «Man»]: diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Ulianovskiy gosudarstvennyi universitet. Ulianovsk. 315 s. [in Russian].
7. Holubovska I.O. (2004) Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu [Ethnic features of language world model]: monohrafiia, 2-e vyd., vypr. i dop. Kyiv: Lohos. 284 s. [in Ukrainian].
8. Kalko V.V. (2018) Problema definitsii paremii v suchasni linhvistytsi [The problem of defining paremia in modern linguistics]. *Movoznavchyi visnyk*. Vyp. 24–25. S. 77–86 [in Ukrainian].
9. Katsiuba L.B. (2013) Opredelenie paremii (lingvisticheskii aspekt definitsii) [Definition of paremia (linguistic aspect of the definition)]. *Vestnik IUURGU. Seriya «Lingvistika»*. № 1, T. 10. S. 65–67 [in Russian].
10. Kotsiuba Z.H. (2010) Refleksii pobutovoi svidomosti v riznomovnomu proverbiialnomu prostori (vid universalnogo do natsionalnogo) [Reflection of everyday consciousness in a multilingual proverbial space (from universal to national)]: monohrafiia. Lviv: DP Vydavnychi dim «Ukrpol». 472 s. [in Ukrainian].
11. Kurkowska H., Skorupka S. (2001) Stylistyka polska. Zarys. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 403 s. [in Polish].
12. Malkova A.S. (2012) O strukture tezaurusu poslovits [About the structure of the proverb thesaurus]. *«Kompiuternaya lingvistika i intelektualnye tekhnologii»: Trudy Mezhdunarodnoy konferentsii «Dialog 2012»*. Bekasovo. S. 404–418 [in Russian].
13. Mokienco V.M. (1982) K razgranicheniyu geneticheskikh i tipologicheskikh svyazey slavianskoy pogovorki [To the differentiation of genetic and typological connections of the Slavic proverb]. *Sovremennye slavianskie kultury: razvitie, vzaimodeistvie, mezhdunarodnyi kontekst*. Materialy Mezhdunar. Konferentsii IUNESKO, 28 maya – 1 iyunia 1979. Kiev. S. 364–369 [in Russian].
14. Mokienco V.M. (2010) Sovremennaya paremiologiya (lingvisticheskie aspekty) [Modern paremiology (linguistic aspects)]. *Mir russkogo slova*. № 3. S. 6–20 [in Russian].
15. Ozhegov S.I. (1957) O strukture frazeologii (v svyazi s proektom frazeologicheskogo slovaria russkogo yazyka) [On the structure of phraseology (in connection with the draft phraseological dictionary of the Russian language)]. *Leksikograficheskii sbornik*. Moskva: Izd-vo inostr. i nats. slovarei, Vyp. II. S. 31–53 [in Russian].
16. Permiakov G.L. (1970) Ot pogovorki do skazki (zametki po obshchey teorii klishe) [From sayings to fairy tales (notes on general theory of clichés)]. Moskva: Nauka. 241 s. [in Russian].
17. Permiakov G.L. (1988) Osnovy strukturnoy paremiologii [Fundamentals of structural paremiology]. Moskva: Nauka. 236 s. [in Russian].
18. Podiukov I.A. (1999) Semioticheskii aspekt teksta paremii [The Semiotic Aspect of the Paremia Text], [v:] *Lingvisticheskie i ehsteticheskie aspekty analiza teksta*. Moskva. S. 77–78 [in Russian].
19. Pyrohov V.L. (2003) Struktura i semantika paremiinykh odynyts yaponskoi, anhliiskoi, ukrainskoi ta rosiiskoi mov: typolohichnyi ta linhvokulturolohichnyi aspekty: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.17 / Kyivskiy nats. linhvistychnyi un-t. Kyiv. 230 s. [in Ukrainian].
20. Savchenko O.O. (2020). Etnokulturnyi komponent u semantytsi nazv elementiv reliefu (na materialii paremii ukrains'koi ta anhliis'koi mov) [Ethnocultural component in the semantics of the names of relief elements (on the material of paremias of Ukrainian and English languages)]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.17 / Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka. 200 s. [in Ukrainian].
21. Savenkova L. (2002) Russkaya paremiologiya: semanticheskii i lingvo-kulturologicheskii aspekty [Russian paremiology: semantic and linguo-cultural aspects]. Rostov-na-Donu: Izd-vo Rostovskogo universiteta. 239 s. [in Russian].

22. Selivanova O.O. (2006) Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. 716 s. [in Ukrainian].
23. Semenenko N.N. (2011) Kognitivno-pragmatischekaya paradigma paremicheskoy semantiki (na materiale russkogo yazyka) [Cognitive-pragmatic paradigm of paremic semantics (based on the Russian language)]: avtoref. diss. na soiskanie uch. stepeni d-ra filol. nauk: 10.02.01. Belgorod. 46 s. [in Russian].
24. Shanskiy N.M. (1996) Frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka. Sankt-Peterburg. 192 s. [in Russian].
25. Skrobot A.I. (2014). Lnhvokulturolohichni osoblyvosti ispanskykh paremiy z animalistychnym komponentom [Linguo-cultural features of Spanish paremias with an animalistic component]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*. Vyp. 10(1). S. 173–175 [in Ukrainian].
26. Suleimanova Ya.O. (2018) Aksiolohichna semantyka paremii z komponentamy na poznachennia pryrodnykh stykhii: voda, vohon, povitria i zemlia (na materialy anhliiskoi, nimetskoj, ukraïnskoj ta rosiiskoi mov) [Axiological semantics of paremias with components to denote natural elements: water, fire, air and earth (based on English, German, Ukrainian and Russian)]: dys. ...kand. filol. nauk: 10.02.15 / Chornomorskyi nats. un-t imeni P. Mohyly. Mykolaiv. 288 s. [in Ukrainian].
27. Vinogradov V.V. (1977) Izbrannyye trudy. Leksikologiya i leksikografiya [Lexicology and lexicography]. Moskva: Nauka. 312 s. [in Russian].
28. Mieder W. (1991) General thoughts on the nature of the proverb. *Revista de Etnographie si Folklore*. Vol. 36. P. 151–164 [in English].
29. Świerczyńska D. (2001) Przysłowia są na wszystko. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN. 548 s. [in Polish].
30. Szutkowski T. (2012) Sovremennaia paremiologiya i ee sootnoshenie s drugimi nauchnymi distsiplinami [Modern paremiology and its relationship with other scientific disciplines]. *Annales Neophilologiarum*. Nr 6. S. 117–123 [in Polish].
31. Szutkowski T. (2015) Współczesna paremiografia rosyjska i polska. Stan. Problemy. Perspektywy: autoref. w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Szczecin. 23 s. [in Polish].
32. Taylor A. (1931) The proverb. Cambridge: Harvard University Press [in English].
33. Wyżkiewicz-Maksimow R. (2012) Językowy obraz człowieka – charakter i osobowość w paremiologii polskiej, serbskiej i chorwackiej. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. 333 s. [in Polish].

Source

34. EJO – Encyklopedia językoznawstwa ogólnego (1999) / pod red. K. Polańskiego. Wrocław: Ossolineum. 739 s. [in Polish].
35. EJP – Encyklopedia języka polskiego (1991) / pod red. S. Urbańczyka. Wrocław: Ossolineum. 486 s. [in Polish].
36. EUM – Ukrainka mova. Entsyklopediia (2007) / Redkol.: Rusanivskyi V.M., Taranenko O.O. (spivholovy), Ziabliuk M.P. ta in. 3-ye vyd. Kyiv: Vyd-vo «Ukrains'ka entsyklopediia» im. M.P. Bazhana. 856 s. [in Ukrainian].
37. MFE – Mala filolohichna entsyklopediia (2007) [Small philological encyclopedia] / uklady: O.I. Skopnenko, T.V. Tymbaliuk. Kyiv: Dovira. 478 s. [in Ukrainian].
38. NKP – Krzyżanowski J. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. Warszawa: PIW. 1969. T. I. 882 s. [in Polish].
39. USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego (2003) / Pod red. S. Dubisza. Warszawa. T. 1–4. [Wersja elektroniczna dostępna na CD-ROM (wersja 1.0, 2004) [in Polish].
40. VTSSUM – Velykyi tłumachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoj movy (2005) [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. ta holov. red. V.T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun. VIII. 1728 s. [in Ukrainian].
41. WSFJP – Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego: wyrażenia, zwroty, frazy (2004). Warszawa: Świat Książki. 1088 s. [in Polish].

THEORETICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF PAREMIAS IN UKRAINIAN, RUSSIAN AND POLISH LINGUISTICS

Abstract. Paremiology is an area of interest not only in linguistics, but also in sociology, ethnology, culturology, folklore and psychology. Considering the versatility and structural and semantic diversity, paremias have attracted the attention of researchers in various humanities for centuries. Surely, one of the main issues in linguistics was and remains the method of studying proverbs and sayings. Over time, a significant level of methodology has allowed a number of studies on the phenomenon of paremia and its functioning in the language system. This is evidenced by the scientific works of Ukrainian, Polish and Russian scientists of the past and present.

In our article the actual and debatable problem of terminological definition of the term *paremia* is briefly considered. It has been found that there is still no established interpretation of paremias in linguistics. The main attention is focused on both the established (*complex linguistic, structural, oppositional, functional-syntactic, comparative-typological, onomasiological*) and the newest (*ideographic, linguistic-cultural, complex interdisciplinary, cognitive, cognitive-discursive, structural-semiotic, conceptual discursive, pragmatic*) approaches to the study of proverbs and sayings in Ukrainian, Russian and Polish linguistics. Our task was to develop linguistic research on the study of paremic units and to find out the approaches used by linguists to

describe paremias.

The paper highlights the views of scholars who belong to the supporters of broad and narrow approaches to the affiliation or inappropriateness of proverbs and sayings in the phraseological fund. With a narrow understanding of phraseology, proverbs and sayings, we look beyond it because proverbs and sayings have existed since ancient times.

The analysis of the works testifies to the breadth of the methodology of research of paremic units, which are special units of language. Therefore, further study of more material will allow us to identify other approaches to the study of paremias.

Keywords: approach, methodology, paremic unit, proverb, saying, definition.

© Мороз Т., 2021 р.

Тетяна Мороз – аспірантка III-го року навчання Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Київ, Україна; tatianamoroz94@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-6891-8326>

Tetiana Moroz – graduate student, O.O. Potebnya Institute of Linguistics, National Academy of Science of Ukraine, Kyiv, Ukraine; tatianamoroz94@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-6891-8326>